

Terugverlangen naar *la douce France*

***De Academische Boekengids* 29, oktober 2001, p. 15.**

In maart dit jaar vond in Leiden en Amsterdam een groot, internationaal congres plaats over migrantenliteratuur. Het werd geopend door de Britse romanist Alec Hargreaves, tegenwoordig werkzaam in de Verenigde Staten. Zijn lezing ging niet over literatuur, maar over vormen van populaire cultuur - *graffiti*, *rap* en *hiphop* - zoals die in de Franse desolate voorsteden worden geproduceerd door de 'beurs', jongeren van Noord-Afrikaanse afkomst. Aangezien zij geen toegang hebben tot de officiële, Franse cultuur, zo betoogde Hargreaves, zoeken zij, bijvoorbeeld via internet, aansluiting bij de *Black Atlantic*: de 'straatcultuur' van jonge zwarten in de Verenigde Staten. Dit interessante voorbeeld van een niet-alledaagse vermenging van Frans-Arabisch en zwart-Amerikaanse cultuur vormde voor Hargreaves de opmaat voor een met verve gebracht requisitoir tegen de wijze waarop Frankrijk zijn minderheden en hun culturele erfgoed bejegt: niks multiculturele samenleving, maar gedwongen assimilatie in een land waar alleen het werk van 'witte, dode mannen' wordt onderwezen, alsof er geen Frans-Antilliaanse of Frans-Afrikaanse schrijvers bestaan. Deze laatste, concludeerde Hargreaves, worden in de Verenigde Staten meer bestudeerd dan in Frankrijk zelf.

Haat-liefde verhouding

Het optreden van Hargreaves vormt een aardige illustratie van de kleine revolutie die zich de afgelopen tien jaar binnen de Frans-Amerikaanse culturele betrekkingen heeft voltrokken. Waren de geesteswetenschappen in de Verenigde Staten zo'n tien jaar geleden nog in de ban van *French Theory*, tegenwoordig staat ditzelfde gedachtegoed en, merkwaardig genoeg, ook Frankrijk zelf, voor alles wat in Amerikaanse ogen verwerpelijk is. De haat-liefde verhouding die zo kenmerkend is voor de culturele uitwisseling tussen beide landen in de afgelopen decennia, inspireerde Jean-Philippe Mathy tot een aantal essays die kortgeleden werden uitgegeven onder de titel *French Resistance: The French-American Cultural Wars*. Aangezien het boek zich in de eerste plaats richt op een Amerikaans publiek, legt Mathy de nadruk op de Franse situatie, en daarin ligt dan ook de kracht van zijn betoog. Daarnaast betekent de rustige en licht ironische toon waarop deze Franse *expatriate* zowel het Amerikaanse universitaire bedrijf schetst als het Franse, een verademing vergeleken met de wijze waarop Franse intellectuelen, zoals Alain Finkielkraut, het vermeende Amerikaanse multiculturalisme verketteren, en Anglo-Amerikaanse wetenschappers van het type Hargreaves, Frankrijk afschilderen als een door en door racistisch land. Ook zijn Mathy's observaties over het Franse migrantendebat relevant voor de huidige discussie in Nederland.

French Resistance opent met het relaas van de opkomst en ondergang van *French Theory* in de Amerikaanse academische wereld. Eind 1966 vond aan de Johns Hopkins University een internationaal congres plaats over de toekomstige ontwikkelingen binnen de literatuurwetenschap. Tot de genodigden behoorde een groot aantal Franse wetenschappers, die op dat moment buiten hun eigen land nog nauwelijks bekendheid genoten: Jacques Derrida, René Girard, Roland Barthes. De thema's die zij aan de orde stelden, zouden in de komende decennia bepalend zijn voor de literatuurstudie aan de Amerikaanse universiteiten: een sterk theoretische benadering, met als uitgangspunt dat niet de intentie van de schrijver de inhoud van een tekst bepaalt maar de lezer, die er zijn eigen verhaal in legt. Daarnaast hanteerden deze 'poststructuralistische critici' het tegendraads lezen als methode om de tekst te deconstrueren, dat wil zeggen, haar verborgen, want ongeschreven betekenis te achterhalen, onder het motto: 'Er staat méér dan er staat.'

Fout verleden

Het overweldigende succes van het poststructuralisme in de Verenigde Staten was vooral te danken aan de enorme toename van het aantal studenten in de geesteswetenschappen vanaf de tweede helft van de jaren zeventig, en de sterke behoefte aan een theoretische benadering van literatuur, die, anders dan het voorgaande *New Criticism*, een duidelijk geëngageerde signatuur bezat. Met andere woorden: de geest van Woodstock, toegesneden op het gebruik in collegezalen. Ten teken van het feit dat de tijden veranderd waren, maakte de oude garde literatuurprofessoren-in-hun-eeuwige-tweedjasjes plaats voor de zoveel opwindender Fransen: de elegante Barthes, de exotische Hélène Cixous en *last but not least* Jacques Lacan, de psychoanalyticus, wiens extravagante kleding - een man in een bontjas! - zelfs in Parijs niet onopgemerkt was gebleven. Dat de *hype* van het poststructuralisme in de Verenigde Staten veel langer aanhield dan in Frankrijk zelf, verklaart Mathy uit de grote mate van autonomie die de Amerikaanse universitaire gemeenschap kenmerkt. In Frankrijk, waar het intellectuele leven sterk afhankelijk is van de media en de publieke opinie, trof het poststructuralisme halverwege de jaren zeventig hetzelfde lot als de linkse beweging waaruit het was voortgekomen. Intellectueel Frankrijk verloor *en masse* zijn geloof in de marxistische utopie.

Naarmate *French Theory* vanaf het begin van de jaren tachtig een steeds bredere verspreiding kreeg, kwam steeds sterker de nadruk te liggen op het Franse karakter van dit uit Europa overgewaaide, nieuwe gedachtegoed. Dat verklaart ook waarom het eerste verzet ertegen vooral kwam uit de hoek van de universitaire studies gericht op vrouwen, minderheden en popcultuur: typisch Amerikaanse zaken,

waarvoor bij de Franse intelligentsia nooit de geringste belangstelling had bestaan. Het Franse denken raakte daarnaast in diskrediet door publicaties over het foute verleden van drie van zijn paradepaarden: Paul de Man, Maurice Blanchot en Martin Heidegger. In dit verband is het interessant dat het vooral Anglo-Amerikaanse historici waren, zoals Eugene Weber en Robert Paxton, die vanaf de jaren zeventig als eersten de aandacht vestigden op de duistere kant van Frankrijks nationale geschiedenis: de Dreyfus-affaire, de opkomst van extreem-rechts tijdens het interbellum, en het collaborerende Vichy-bewind. Door deze publicaties ontstond bij velen het gevoel dat het door de Republikeinen zo gekoesterde imago van Frankrijk als bakermat van de mensenrechten in feite niet meer was dan een schaamlap om het antisemitisme, het racisme en de vreemdelingenhaat te bedekken. Dit bracht ten slotte ook het Franse integratiemodel in diskrediet, omdat het volgens critici in naam van de universele waarden alle nieuwkomers buitensloot, voorzover deze niet in staat werden geacht zich snel en geruisloos aan te passen aan de Franse maatschappij.

Mathy maakt glashelder waarom er bij Franse intellectuelen zo weinig sympathie bestaat voor het idee van een multiculturele samenleving. Veel meer dan in de Verenigde Staten leeft bij de Fransen het verlangen naar een samenbindende factor, die de verschillen van etnische en regionale aard overstijgt. Dit idee stamt uit het einde van de negentiende eeuw, toen het toenmalige Republikeinse bewind het openbaar onderwijs inzette om de macht van de kerk te breken en tegelijkertijd de eenheid van het land te garanderen. In de beleving van een groot deel van de Franse bevolking staat de eenheid van de natie op dit moment opnieuw onder druk: door de opkomst van het fundamentalisme aan de ene kant, en door die van het *Front National* aan de andere. Deze angst is ongegrond, aldus Mathy, maar dat maakt hem nog niet minder wezenlijk.

Hoofddoekjes-affaire

Dit verklaart tevens waarom de zogenaamde hoofddoekjes-affaire in 1989 kon uitgroeien tot een *affaire d'état*, terwijl een dergelijk geschil in de Verenigde Staten ongetwijfeld voor de rechter was uitgevochten. Aanleiding voor deze nationale rel vormde het feit dat een directeur van een middelbare school drie moslimmeisjes de toegang tot de school had ontzegd omdat ze een hoofddoekje droegen. Dat de directeur zelf van Frans-Antilliaanse afkomst was, maakte de zaak nog extra pikant. Vooral het feit dat de neutraliteit van het onderwijs in het geding was, bracht de gemoederen in beweging. Een aantal prominente intellectuelen publiceerde een manifest onder de kop: *profs, ne capitulez-pas!*, zoals zij ook recent in het geweer kwamen om een lans te breken voor onverkorte handhaving van de canon binnen het literatuuronderwijs op school en aan de universiteit. Zo'n actie zou in de Verenigde Staten ongetwijfeld een golf van protest oproepen, maar kan in Frankrijk rekenen op veel begrip.

Is er dan in Frankrijk niets meer dat het hart van de Amerikaanse intelligentsia nog sneller doet kloppen? Toch wel, getuige het feit dat titels als *A Year in Provence* en *Living in Provence*, de winkels uitvliegen als warme broodjes. In hun nostalgie naar het ouderwetse, landelijke Frankrijk vinden de Amerikaanse francofielen een onverwachte bondgenoot in Frankrijk zelf, namelijk bij de EuroDisney-haters en de *anti-MacDonald's*-activisten, die, net als zij, terugverlangen naar de tijden van *la douce France*, toen het land louter bevolkt leek door dragers van alpinopetten met onder hun arm het onvermijdelijke stokbrood.

Ieme van der Poel is hoogleraar Franse Letterkunde aan de Faculteit der Geesteswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam.

Besproken boeken:

Jean-Philippe Mathy, *French Resistance: The French-American Cultural Wars*. Minneapolis: University of Minnesota Press 2000.